

καίριους σταθμούς της ιστορίας μιᾶς ποιητικῆς καὶ φιλοσοφικῆς μεταφο-
ρᾶς, ἀλλὰ προσφέρει καὶ ἓνα σημαντικό εἶδος ἔρευνας τῆς πλατωνικῆς
φιλοσοφίας, δηλ. τὴν ἔρευνα τῆς ποιησιολογικῆς καὶ λογοτεχνικῆς καὶ ὄχι
μόνο τῆς φιλοσοφικῆς ἐπιδίωξης τῆς πλατωνικῆς φιλοσοφίας. Ἡ διάγνω-
ση τοῦ συγγραφέα γιὰ τὴν ἐποχὴ μας συμπορεύεται μὲ τὴν ἐρμηνευτικὴ
ἐκθεση τῶν τριῶν τελευταίων παραλλαγῶν τῆς παραβολῆς τοῦ σπηλαίου:
Ἡ παραβολὴ ἐκφράζει στὸν Pirandello τὴν ἀγωνία καὶ τὴν ἀναζήτησι,
παρηγορίας, στὸν Beckett συνδέεται μὲ τὸ τέλος τοῦ κόσμου, στὸν
Dürrenmatt μὲ τὴν αὐτοκαταστροφὴ τοῦ ἀνθρώπου. Ὅπως παρατηρεῖ ὁ
συγγραφέας (σ. 12), ἡ παραβολὴ τοῦ σπηλαίου εἶναι ἡ παραβολὴ καὶ τῆς
ἐποχῆς μας, γιὰτὶ σήμερα ὑπάρχει σκότος καὶ ἀβεβαιότητα γιὰ τὴ μοίρα
τοῦ ἀνθρώπου. Κάποιο «φῶς» φαίνεται νὰ περιμένει ὁ συγγραφέας ἀπὸ
τὸν φιλοσοφικὸ διάλογο.

Γεωργία ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ

Jean BARUZI, *L'Intelligence Mystique*, textes choisis et présentés par
Jean-Louis Vieillard-Baron, Paris, L'Île Verte, Berg International, 1985.

Στὸ βιβλίο αὐτὸ ὁ Jean-Louis Vieillard-Baron παρουσιάζει κείμενα τοῦ
Jean Baruzi (1891-1953), ἀναφερόμενα στὴ μυστικιστικὴ διάνοηση, ξεκινώ-
ντας ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ὅτι ἡ φιλοσοφικὴ ἔρευνα τῆς ἀλήθειας δὲν μπορεῖ νὰ
ἀγνοήσει τὴ μυστικιστικὴ ἐμπειρία.

Τὸ ἔργο διαιρεῖται σὲ τρία κεφάλαια (*Τὸ πρόβλημα τοῦ μυστικισμοῦ*,
Φιλοσοφία καὶ μυστικισμός: ἡ περίπτωση τοῦ Leibniz, *Προσευχὴ καὶ*
Μυστικισμός), πὺν ἔπονται μιᾶς γενικῆς παρουσίας τοῦ θέματος. Ἡ
τελευταία αὐτὴ περιλαμβάνει τρία μέρη:

I. Ἡ ἐσωτερικὴ πορεία: μιὰ σκιαγράφηση τῆς ἐσωτερικῆς
ἐξέλιξης τοῦ Baruzi πὺν σημειώνει τὰ σημεία-σταθμούς τῆς ζωῆς του:

1. *Τὸ ἔτος 1901*, τὸ ὁποῖο θεωρεῖ σὰν χρονιὰ ἀναγέννησης τῆς
φιλοσοφικῆς σκέψης μὲ τὴν ἀνακάλυψη μιᾶς νέας θετικιστικῆς
φιλοσοφίας.
2. *Τοὺς δασκάλους*: Boutroux, Barrés καὶ Bergson, στοὺς ὁποίους
ὀφείλει τὴν προτίμησή του γιὰ τὴ μελέτη τῆς ζώσας ἐσωτερικότητος.
3. *Τὸ θρησκευτικὸ πρόβλημα*, πὺν προέκυψε ἀνάμεσα στὰ ἔτη 1900 καὶ
1914 καὶ τὸ ὁποῖο ἀντιμετώπισε παραμένοντας πιστὸς σὲ δυὸ
θεμελιώδεις ἀρχές: α) στὸ ὅτι ἡ ἀληθινὴ Ἐκκλησία κινεῖται μέσα στὸ
πνευματικὸ κέντρο τῆς ἀνθρωπότητος καὶ β) στὴν ἐλευθερία τῆς
πνευματικῆς ἔρευνας.

4. *Οί φίλεις*: Charles du Bos, Max Charrier, Albert Schmidt, A. de Montrichard, André Schaeffner, Max Daireaux, Raymond Schwab, Charles Andler, Marcel Bataillon, Henry Corbin, Henri-Charles Puech, Louis Lavelle, Antoine Guillaumont, Alain Guy, Peter Wust, Martin Rang.

II. *Μεθολογικὲς ἔννοιες καὶ πνευματικὴ ἐρμηνευτικὴ*: ὅπου ἀναφέρεται ὅτι ὁ τίτλος «Μυστικιστικὴ διανόηση» δόθηκε ἐξ αἰτίας τῆς μυστικῆς θεώρησης τοῦ κόσμου ποὺ ἐκφράζεται μέσα ἀπὸ τὰ συγκεντρωμένα σ' αὐτὸ τὸ βιβλίο ἄρθρα. Στὴ συνέχεια προσδιορίζεται ὅτι ὁ Baguzi δὲν θεώρησε ποτὲ τὸ μυστικισμόν σὰν ἓνα ἀνεξήγητο δῶρο τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ σὰν τὴν πιὸ ὑψηλὴ μορφή διανόησης ποὺ μᾶς ἐπιτρέπει νὰ συλλαμβάνουμε τὰ πάντα μὲ μιὰ σφαιρικὴ θέαση.

1. Ἡ μέθοδος τοῦ Baguzi, ὅπως καὶ τοῦ Bergson, εἶναι ἀναπόσπαστη ἀπὸ τὸ περιεχόμενο τῶν ἔργων του, γιατί βασίζεται στὴν ἐνόραση. Ὁ Baguzi διαμόρφωσε τὴ μέθοδό του στὸν πρόλογο τῆς πρώτης ἔκδοσης τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου τοῦ Σταυροῦ, καθὼς καὶ σ' ἐκείνον τῆς δεύτερης ποὺ γράφτηκε τὴν ἐποχὴ τῆς βίαιης ἀντίθεσης τῶν καθολικῶν θεολόγων (1931). Στὸ πρῶτο κείμενο βρίσκουμε λοιπὸν τὴ μεταφυσικὴ ἀρχὴ ποὺ διέπει τὴ μέθοδό του καὶ ποὺ βασίζεται στὴν πίστη ὅτι ὁ μυστικισμὸς καταλήγει σὲ μεμονωμένα ἄτομα καὶ μάλιστα στὸ ἐσωτερικὸ ἐγὼ τους. Μιὰ δεύτερη ἀρχὴ ποὺ ὑπάρχει στὸν ἴδιο πρόλογο μᾶς ὑποδεικνύει νὰ ἀναζητοῦμε «τὴν ἄμεση ἀνάλυση ἑνὸς μυστικοῦ γίγνεσθαι», ἐφόσον τὸ ἐσωτερικὸ ἐγὼ εἶναι μιὰ συνεχῆς διάρκεια σὲ ἀντίθεση μὲ τὸ διεσπαρμένο καὶ ἀποσπασματικὸ κοινωνικὸ ἐγὼ.
2. Ὁ μυστικισμὸς διαχωρισμένος ἀπὸ τὴ θεολογία: Ὁ Baguzi, ἂν καὶ δὲν ὑποστήριζε μιὰ πολεμικὴ τακτικὴ ἔναντι τῆς θεολογίας, πίστευε ὅτι ὁ μυστικισμὸς, ὁ ὁποῖος ἀποτελεῖ ὑπέρβαση τῆς ἀνθρώπινης φύσης ἀπὸ αὐτὴν τὴν ἴδια, βρίσκεται σὲ μιὰ σχέση ριζικῆς ἑτερογένειας ὡς πρὸς τὴ θεολογία.
3. Ἡ φιλοσοφία τοῦ μυστικισμοῦ: Ὁ Baguzi ἀπὸ τὴν ἐποχὴ ποὺ ἔγραψε γιὰ τὸν Leibniz καὶ τὴ θρησκευτικὴ ὁργάνωση τῆς γῆς, χρησιμοποιεῖ δύο ἔννοιες βασικὲς τῆς φιλοσοφίας τοῦ μυστικισμοῦ, ἔτσι ὅπως τὴ διαμόρφωσε: α) τοῦ ὁραματικοῦ ὄνείρου καὶ β) τῆς ἐσωτερικῆς ἀτομικότητας. Γενικὰ θεωρεῖ τὸν τέλειο μυστικισμόν σὰν μέσο ποὺ ὁδηγεῖ τὴν ψυχὴ σ' ἓνα ἐσωτερικὸ σύμπαν, σὲ μιὰ νέα ἀντίληψη τῶν πραγμάτων. Ἄν ὁ μυστικισμὸς εἶναι, λοιπόν, μιὰ νέα θεώρηση τοῦ ἐγὼ, τοῦ κόσμου καὶ τοῦ Θεοῦ, τότε θεμελιώνεται φιλοσοφικά.

III. Ἀπὸ τὸ ἐξαιρετικὸ στὸ καθολικόν: Ὁ Baguzi, ἐπηρεασμέ-

νος ἀπὸ ἐξαιρετικῆς προσωπικότητος ὅπως ὁ Ἰωάννης τοῦ Σταυροῦ, ὁ Λούθηρος, ὁ Dürrer, ὁ Leibniz καὶ ὁ Bergson, πίστευε ὅτι μπορούσε νὰ γνωρίσει τὸ μυστικιστικὸ πνεῦμα σὰν ἓνα ὄν πού ξέρει νὰ ἐξατομικεύεται στὸ ἑπακρο, ἀντιτιθέμενο σὲ κάθε κοινωνικὴ συλλογοποίηση. Εἶναι τὸ ἐξαιρετικὸ (κατ' ἐξαίρεση) ὄν, τὸ μυστικιστικὸ πνεῦμα, πού ἐκφράζει κατὰ τὸν καλύτερο τρόπο τὸ γενικόν, τὸ καθολικῶς ἰσχύον.

Μετὰ ἀπὸ τὴ γενικὴ αὐτὴ εἰσαγωγὴ ἐξετάζονται εἰδικότερα θέματα. Ἔτσι στὸ πρῶτο κεφάλαιο ἐρευνᾶται *Τὸ πρόβλημα τοῦ Μυστικισμοῦ* ἀρχίζοντας ἀπὸ *τὴ νόμιμη καὶ τὴν καταχρηστικὴν χρῆσιν τῆς λέξης «Μυστικισμός»*.

Πρόκειται γιὰ μιὰ ἀνακοίνωση τοῦ Baguzi στὸ Διεθνὲς Συνέδριον Φιλοσοφίας πού ἔλαβε χώρα τὸ 1946 στὴ Ρώμη, μὲ τὴν ὁποία διαμαρτύρεται γιὰ τὴν καταχρηστικὴν χρῆσιν τοῦ ὅρου μυστικισμός στὶς περιπτώσεις πού αὐτὸς συνδέεται μὲ συλλογικὰ γεγονότα καὶ ὑπογραμμίζει τὸν προσωπικὸν χαρακτήρα κάθε ἐμπειρίας πού μπορούμε νὰ ὀνομάσουμε μυστικιστικὴν. Ἡ μυστικιστικὴ σκέψις στὸ ἀποκορύφωμά της εἶναι ξεπέρασμα τοῦ ἑαυτοῦ μας, ἐσωτερικὴ τελείωση πού ἀρκεῖται σὲ μιὰ σιωπὴ δημιουργικὴ. Ἔτσι ἡ ἀρχὴ τῆς ἀνύψωσης τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸ Θεὸ καὶ ἡ ἔνωσή του μ' Ἐκεῖνον συνίσταται στὸν χαρακτηρισμὸν τοῦ σὰν «Ἐκεῖνος πού βλέπει».

Στὴ συνέχεια γίνεται ἀναφορὰ στὸν Ἅγιον Ἰωάννη τοῦ Σταυροῦ καὶ τὸ πρόβλημα τῆς νοητικῆς ἀξίας τῆς μυστικιστικῆς ἐμπειρίας. Ὁ Baguzi, ἔχοντας ὑποστηρίξει τὴ διατριβὴν τοῦ πάνω στὸν Ἅγιον Ἰωάννη τοῦ Σταυροῦ τὸ 1924, ὕστερα ἀπὸ πρόταση τοῦ Xavier Léon, παρουσιάζει μερικὰ ἀπὸ τὰς θέσεις τοῦ στὴ Γαλλικὴ Φιλοσοφικὴ Ἑταιρεία γιὰ τὴ συνεδρία τῆς 2ας Μαΐου 1925:

1. Ἡ μυστικιστικὴ ἐμπειρία δὲν μπορεῖ νὰ συλληφθῇ παρὰ μόνο ἂν ἐρευνηθῇ στὰ ἄτομα, στὰ ὁποῖα ἐκφράζεται.
2. Δὲν μπορούμε νὰ προσδιορίσουμε τὴν οὐσίαν τῆς μυστικιστικῆς ἐμπειρίας, ἂν ἀγνοήσουμε τὰς ἀκραῖες περιπτώσεις πού παρουσιάζονται σ' αὐτήν.
3. Ὁ Ἅγιος Ἰωάννης τοῦ Σταυροῦ, ἀγνοώντας αὐτὸ πού ἐννοοῦν οἱ φιλόσοφοι μὲ τὸν ὅρον «ἐμπειρία» καὶ «γνώσις», ἀναζητᾷ ἓνα σταθερὸ κριτήριον τῆς ἐμπειρίας τοῦ καὶ διαμορφώνει μιὰ Λογικὴν τοῦ μυστικισμοῦ.
4. Ὁ Ἅγιος Ἰωάννης τοῦ Σταυροῦ μᾶς παρέχει τὰ στοιχεῖα μιᾶς κριτικῆς τῆς μυστικιστικῆς ἐμπειρίας, ἡ ὁποία ἐπιφέρει μιὰ ἄρνησιν κάθε φαινομενικότητος.

5. Ἡ μυστικιστικὴ ἐμπειρία εἶναι λοιπὸν γι' αὐτὸν πάντοτε κάτι ποὺ ὑπερβαίνει τὸ φαινόμενο.
6. Ὁ Ἅγιος Ἰωάννης τοῦ Σταυροῦ δίνει μὲ τὴ λέξη «νύχτα» τὸ χαρακτήρα αὐτῆς τῆς ἐμπειρίας. Ὁ Θεὸς ἀποτελεῖ ἐδῶ τὴν ἐπανακτημένη ἐσωτερικὴ ἀλήθεια.
7. Ἡ μυστικιστικὴ ἐμπειρία τοῦ Ἁγίου Ἰωάννη τοῦ Σταυροῦ ἀναγάγει στὸ Θεὸ ὄχι μόνο τὴ ζωὴ μας, ἀλλὰ καὶ ὁλόκληρη τὴ σκέψη μας. Τὸ ἐγὼ ἀπορροφᾶται ἔτσι μέσα στὴν καθαρὴ πίστη, καὶ τὸν ἔρωτα ἑνὸς Θεοῦ «ποὺ δὲν αἰσθάνομαι».

Μετὰ ἀπὸ μιὰ *Εἰσαγωγὴ στὴ συζήτηση*, ὁ Baguzi ἀναλύει τώρα *Τὸ σημεῖο συνάντησης τοῦ Bergson καὶ τοῦ μυστικισμοῦ*. Πρόκειται γιὰ ἓνα ἄρθρο ποὺ δημοσιεύθηκε στὸ δεύτερο τόμο τῶν *Φιλοσοφικῶν Ἑρευνῶν* (1932-1933) καὶ ποὺ γράφτηκε ὕστερα ἀπὸ τὴν ἐκδοσὴ τῶν *Δύο Πηγῶν τῆς ἠθικῆς καὶ τῆς θρησκείας* τὸ 1932. Ὁ Baguzi προτείνει ἐδῶ μιὰ ἀνάγνωση τῶν *Δύο Πηγῶν* ποὺ ἐντάσσει τὴ μυστικιστικὴ διανόηση στὴν ἴδια τὴν κίνησι τῆς ζωῆς. Ὁδηγημένος ἔτσι στὴν οὐσία του ὁ μυστικισμὸς παρουσιάζεται σὰν ἓνα εἶδος πρόσκαιρης ἐνόρασης.

Ὁ Baguzi μᾶς μιλάει τώρα *Γιὰ μερικὲς σχέσεις τῆς μυστικιστικῆς καὶ τῆς μεταφυσικῆς σκέψης*. Στὸ κείμενο αὐτὸ ποὺ δόθηκε σὰν διάλεξη στὴν Ἑταιρεία Φιλοσοφικῶν Ἑρευνῶν τὸν Ἰούνιο τοῦ 1934, ὁ Baguzi ξεκινáει ἀπὸ τὴ διαπίστωση ὅτι ὁ ὅρος μυστικισμὸς εἶναι πρόσφατος καὶ χρησιμεύει γιὰ νὰ χαρακτηρίσει τὴ θέαση σὰν γνώση δοσμένη μέσα στὴν Πίστη, σὰν εἴσοδο τῆς ψυχῆς στὸ χῶρο τοῦ πνεύματος. Ἡ μεταφυσικὴ συναντáει λοιπὸν τὸ μυστικισμὸ ὅταν παρουσιάζει εὐαισθησία σ' ἐκείνη τὴν πνευματικὴ ἐμπειρία ποὺ ὁ Bergson ὀνομάζει ἐνόραση. Τότε ἡ μεταφυσικὴ μεταπηδάει ἀπὸ μιὰ ἀφηρημένη θέσι τοῦ Θεοῦ σὲ μιὰ συγκεκριμένη φιλοσοφία γιὰ Ἐκεῖνον, σὲ μιὰ θεϊκὴ ἐσωτερικὴ ζωὴ, σὲ μιὰ πίστη ποὺ γίνεται ἔνωση, ἐκμηδενίζοντας κάθε τὶ ταπεινὸ καὶ μέτριο τόσο στὸν συναισθηματικὸ ὅσο καὶ στὸν πνευματικὸ μας κόσμο.

Στὸ δεύτερο κεφάλαιο γίνεται λόγος γιὰ *Φιλοσοφία καὶ Μυστικισμὸ*: ἡ περίπτωση τοῦ Leibniz, καὶ πρῶτα πάνω στὸν Leibniz καὶ τὴν ἰδέα τοῦ σχίσματος, κείμενο δημοσιευμένο στὸ *Καθολικὸ περιοδικὸ τῶν Ἑκκλησιῶν* τὸ Νοέμβριο τοῦ 1907 ποὺ καταλήγει στὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ προσπάθεια τῆς θρησκευτικῆς ἔνωσης εἶναι κατὰ τὸν Leibniz —ὁ ὁποῖος παρ' ὅλ' αὐτὰ δὲν πίστευε σὲ μιὰ θρησκευτικὴ ἐνότητα— τὸ κατ' ἐξοχὴν μυστικιστικὸ ἔργο.

Ἀκολουθεῖ *Τὸ πρόβλημα τῆς σωτηρίας στὴ θρησκευτικὴ σκέψη τοῦ Leibniz*, τὸ ἐναρκτήριο μάθημα τοῦ Baguzi στὸ Κολλέγιο τῆς Γαλλίας (Δεκέμβριος 1926), ὅπου ὑποστηρίζει ὅτι ἡ δικαίωση κατὰ τὴν Καθολικὴ Ἑκκλησίαν ἐπιτυγχάνεται διὰ μέσου τῶν διδαγμάτων ποὺ αὐτὴ ἡ ἴδια

παρέχει, προσδίδοντας έτσι στη βεβαιότητα της σωτηρίας μιὰ μυστικιστική χροιά. Ὁ Leibniz δίνει ιδιαίτερη σημασία στην προσοχή πὸν πρέπει νὰ συγκεντρώνουμε ὅσον ἀφορᾷ τὴ σωτηρία μας, προσοχή πὸν παίρνει τὴ μορφή μιᾶς συνεχοῦς θέλησης.

Τὸ κεφάλαιο αὐτὸ τελειώνει μὲ ἓνα κείμενο τοῦ Baguzi πὸν δημοσιεύθηκε στη *Φιλοσοφικὴ Ἐπιθεώρηση* τὸ 1946 μὲ τίτλο: «Ἀπὸ τὸ Λόγο περὶ Μεταφυσικῆς στὴ Θεοδικία». Τὸ ἄρθρο πὸν ἀκολουθεῖ ἀποτελεῖ μιὰ σύνθεση τῆς φιλοσοφίας τοῦ Leibniz στὴ σχέση της μὲ τὴ θρησκεία. Ὁ Baguzi ὑπογραμμίζει ἐδῶ τὴν ἔννοια τῆς δημιουργικῆς χαρᾶς, πὸν κατακτᾶται μὲ τὴ δύσκολη νίκη πάνω στὰ πάθη μας καὶ πὸν συνοδεύεται ἀπὸ μιὰ ἐφευρετικότητα συνεχῶς ἐγρηγορούσα. Ὁ *Λόγος περὶ Μεταφυσικῆς* μᾶς εἰσάγει σὲ μιὰ νέα θεώρηση τῶν πραγμάτων —θὰ μᾶς πεῖ ὅτι «ἓνα μόνο πνεῦμα ἀξίζει τὰ πάντα στὸν κόσμος»— ἀλλὰ δὲν μᾶς παρέχει τὴ γνώση τῆς «λεπτομέρειας», ὅπως ἡ *Θεοδικία*, ἡ ὁποία προβάλλει τὴν ιδέα ὅτι ἡ τελειότητα ἐνὸς πνεύματος ἐξαρτᾶται πάντα ἀπὸ τὴν παγκόσμια ἀρμονία. Ἡ ἔννοια τῆς σωτηρίας ὑποτάσσεται ἐτσι σὲ μιὰ γενικὴ θεώρηση τοῦ σύμπαντος.

Στὸ τελευταῖο κεφάλαιο μελετᾶται τὸ θέμα: *Προσευχὴ καὶ μυστικιστικὸς θίος*. Στὴν ἀρχὴ γίνεται λόγος γιὰ τὴν *Προσευχή*. Πρόκειται γιὰ τὴν εἰσαγωγὴ σὲ μιὰ σειρά μαθημάτων πὸν ἔδωσε ὁ Baguzi στὸ Κολλέγιο τῆς Γαλλίας τὸ ἔτος 1930-1931. Ὁ φιλόσοφος ἀντιμετώπισε τὸ πρόβλημα τῶν σχέσεων ἀνάμεσα στὴν προσευχὴ καὶ τὸ μυστικισμό μελετώντας τὸν Ἅγιο Ἰωάννη τοῦ Σταυροῦ. Ἡ προσευχὴ στὸ μυστικισμό συνεπάγεται μιὰ ἐντελῶς νέα θεώρηση τοῦ ἐγὼ καὶ τοῦ κόσμου. Ἀποτελεῖ μιὰ σύλληψη τῆς σχέσης ἀνάμεσα στὸ μικρόκοσμο καὶ τὸ μακρόκοσμο καθὼς αὐτοὶ συνδέονται μὲ τὴν ἀπόλυτη ἀρχή, τὸ Θεό. Ἡ προσευχὴ εἶναι ἐδῶ ὁ κατ' ἐξοχὴν χώρος τῆς ἐλευθερίας τῆς θρησκευτικῆς ἐσωτερικότητας.

Ἀκολουθοῦν *Τέσσερα ποιήματα τοῦ Ἁγίου Ἰωάννη τοῦ Σταυροῦ*, πὸν εἶναι πρότυπα ἐσωτερικῶν προσευχῶν ἐκφρασμένων ποιητικά, ἓνα εἶδος «πνευματικῶν ἐξομολογήσεων» τοῦ μυστικιστῆ.

Τὸ κεφάλαιο τελειώνει μὲ τὸ *Πρόβλημα τῆς ζωῆς καὶ τὶς ὑψηλότερες μορφές τῆς θρησκευτικῆς ἐμπειρίας*.

Πρόκειται γιὰ μιὰ διάλεξη πὸν ἔδωσε ὁ Baguzi στὴ Γενεύη τὸ 1951, ὅπου ἐξετάζει τὴ σημασία τῆς λέξης «ζωή» στὴ θρησκευτικὴ σκέψη. Ἀναζητᾷ λοιπὸν τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο ἐπιτυγχάνεται ἡ σύνθεση τῆς ζωῆς τοῦ πιστοῦ μὲ τὴν αἰώνια ζωὴ. Συγχρόνως ἐρευνᾷ τὴ φιλοσοφικὴ θεώρηση τῆς ἐσωτερικῆς ζωῆς τῆς ψυχῆς καὶ τὴ φιλοσοφικὴ σκέψη τοῦ Ἁγίου Ἰωάννη γιὰ νὰ καταλήξει στὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ θρησκευτικὴ

ἐμπειρία πρέπει νὰ ὑποτάσσεται στὴν ἐξηγητική καὶ τὴ φιλοσοφική κριτική.

Τὸ ἔργο τελειώνει μὲ ἓνα παράρτημα πάνω στὴ Ζωὴ τοῦ Jean Baruzi καὶ μιὰ Χρονολογικὴ Βιογραφία τῶν ἔργων του.

Ὁ J.-L. Vieillard-Baron, βαθὺς γνώστης τῆς θρησκευτικῆς ὅσο καὶ τῆς φιλοσοφικῆς σκέψης μᾶς παρουσίασε ἔτσι μὲ τὸν ἀρτιότερο τρόπο τὸ στοχασμὸ τοῦ Jean Baruzi, εἰσάγοντάς μας μὲ τὸ ταλέντο ἑνὸς ἀληθινοῦ δάσκαλου στὰ ἱερὰ τῆς μυστικιστικῆς διανόησης.

Εὐαγγελία ΜΑΡΑΓΓΙΑΝΟΥ

Κυριάκος-Μπέης Δ. ΛΙΒΑΔΑΣ, *Ἡ περὶ Ἐλευθερίας θεωρία τοῦ Ἀριστοτέλους*, Ἀθῆναι 1986, 191 σελ.

Σκοπὸς τῆς μελέτης τοῦ κ. Λιβαδά εἶναι νὰ ἀνασκευάσει τὰ ἐπιχειρήματα ὧν ὑποστηρίζουν ὅτι ὁ Ἀριστοτέλης δέχτηκε τὸ καθεστῶς τῆς δουλείας καὶ μάλιστα θεμελίωσε θεωρητικὰ τὴ διατήρησή του καὶ νὰ ἀποδείξει ὅτι ἀντικειμενικὸς σκοπὸς τῶν θεωρήσεων τοῦ Φιλοσόφου εἶναι ἡ ἀτομικὴ καὶ κοινωνικὴ ἐλευθερία.

Ὁ συγγραφέας ἀκολουθεῖ τὴ μέθοδο τῆς ἐννοιολογικῆς ἀνάλυσης. Ὅσοι ὅροι καὶ φράσεις τῶν ἀριστοτελικῶν κειμένων ἀποτέλεσαν, κατὰ τὴ γνώμη του τὴν ἀφετηρία τῆς πρὸς ἀνασκευὴ ἐρμηνείας ἐξετάζονται καὶ ἀναλύονται νοηματικὰ. Μετὰ ἀπὸ συγκριτικὴ παρουσίαση τῶν χωρίων ὅπου ἀπαντῶνται οἱ ἐπίμαχοι ὅροι (*δοῦλος*, *φύσει δοῦλος*, *δοῦλος κτῆμα*, *ὄργανον*, *ἀνδράποδον*) καὶ μὲ τὴν ἀρωγὴ ὧν ἀποσπασμάτων κρίνονται σχετικὰ μὲ τὸ θέμα —εἴτε αὐτὰ προέρχονται ἀπὸ τὴν ἀριστοτελικὴ εἴτε ἀπὸ τὴν πλατωνικὴ συλλογὴ—, ἐξάγεται τὸ συμπέρασμα ὅτι ὁ ὅρος «δοῦλος» «δὲν ἐκφράζει νομικὴν σχέσιν ἀνθρώπου πρὸς ἄνθρωπον ἀλλὰ εἶναι κατηγορούμενον ἀποδιδόμενον εἰς διανοητικῶς ἀναπήρους, εἰς τὸν πάσης φύσεως κακόν, μὴ ἐνάρετον ἀκρατῇ ἢ ἀκόλαστον» (σ. 177). Ὁ Ἀριστοτέλης, ἰσχυρίζεται ὁ μελετητής, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ δεχόταν τὴν «νόμῳ» δουλεία, ἀφοῦ ἀναγνώριζε πὼς συχνὰ ὁ δοῦλος ἔχει τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ ἐλεύθερου καὶ ὁ ἀφέντης τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ δούλου (βλ. *Πολιτικά* 1255 a 3-125 b 15).

Ὅσο γιὰ τὴν «φύσει» δουλεία ἐγγράφεται, πάντα κατὰ τὸν κ. Λιβαδά, σὲ μιὰ «κοσμικὴ» ἱεραρχία, ὅπου τὰ ἀτελέστερα ὄντα ὑποτάσσονται στὰ τελειότερα, σύμφωνα μὲ τὶς ἐπιταγὲς τοῦ ὀρθοῦ λόγου. Ἔτσι, ὁ Ἀριστοτέλης ἐμφανίζεται ὡς θεωρητικὸς θεμελιωτῆς τῆς «λόγῳ» δουλείας, ποὺ δὲν ἔχει καμιά σχέση μὲ τὴ διὰ τῆς βίας ὑποταγὴ τῶν ἐλευθέρων ἀλλὰ μὲ τὴν

